

## PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/79197>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

## Col: 0903.28

Date: 8 maart 2009  
From: Peter-Arno Coppen <P.A.Coppen@let.ru.nl>  
Subject: Col: 0903.28: Linguïstisch Miniatuurtje CXXIX: Als je ergernis maar goed zit

### Linguïstisch Miniatuurtje CXXIX: Als je ergernis maar goed zit

Het weblog <http://irritaal.web-log.nl> is geheel gewijd aan taalergernissen. De auteur, Ben van Balen, legt uiteenlopende taalverschijnselen langs zijn persoonlijke maatstaf (de *irrischaal*) en kent er een getal van 1 tot 10 aan toe (de *irriscore*). Eind deze maand komt er een boekje van uit. Succes verzekerd, want niets is zo populair als taalergernis.

Nou gun ik iedereen van harte een goed belegde boterham of een nieuwe keuken met de inkomsten van een populaire publicatie over taal, maar als professionele nadenker over het taalsysteem raak ik bij het lezen van al die taalergernissen heel vaak een beetje gefrustreerd. Want ergernis begint waar de analyse ophoudt.

Ik ben natuurlijk linguïst genoeg om te erkennen dat taalergernis, net zo goed als ieder ander taalgevoel, een integraal onderdeel van de taalcultuur is, en als zodanig mede tot het onderzoeksobject van de taalkundige behoort. Maar het is een dooddoener in elke discussie. Je bekijkt een taalverschijnsel, denkt er in het beste geval over na, en op een gegeven moment trek je een streep en je zegt: "Hier houd ik op met nadenken. Alles wat voorbij deze streep ligt, daar ga ik mij aan ergeren."

De laatste ergernis die op het weblog staat (en die dus niet in het boekje zal voorkomen) betreft het gebruik van het voegwoord *als* in zinnen als *Ik zal nakijken als ik morgen om acht uur kan*. De analyse van het verschijnsel beperkt zich tot het vervangen van *als* door *indien* en het ridiculiseren van de absurde betekenis die dat tot gevolg heeft. Vervolgens wordt er naar een officieel taaladvies verwezen op taaladvies.net, en dan wordt de irriscore op 7 gezet. Einde verhaal.

Misschien moet ik het kort door de bocht noemen. Maar het is de taalgeraar niet eens te verwijten, want bij nadere inspectie is het taaladvies waarnaar verwezen wordt ook geen toonbeeld van zorgvuldige analyse. Dat advies gaat uit van de vraag "Wat is correct: *Ik zal kijken als zij er is* of *Ik zal kijken of zij er is*?" Het antwoord is dat alleen *Ik zal kijken of zij er is* correct is. Want? "Om bijzinnen in te leiden waarvan de inhoud onzeker wordt voorgesteld, gebruiken we het onderschikkend voegwoord *of*. *Of* heeft dan alleen een verbindende functie."

De logica van deze uitweiding ontgaat me. De zin met *of* is correct omdat we in dit soort gevallen *of* gebruiken? Is dat wat er staat? En waarom is de zin met *als* dan fout? Dat staat ook in het advies: "*Als* wordt in bijzinnen onder andere gebruikt als onderschikkend voegwoord van tijd. Het betekent dan 'op het moment dat' en kan worden vervangen door het formelere voegwoord *wanneer*." Onder andere? Ja: "*Als* wordt ook gebruikt als onderschikkend voegwoord van voorwaarde. Het kan dan worden vervangen door de formele voegwoorden *indien* en *ingeval*." Jaja. Dat was het? Nee: "In sommige gevallen is ook een conditionele lijdendvoorwerpszin met *als* mogelijk. De lijdendvoorwerpszin wordt dan voorafgegaan door het voorlopig lijdend voorwerp *het*."

Aha, die laatste opmerking is interessant. Blijkbaar is het gebruik van *als* in *Ik zal kijken als zij er is* niet correct omdat het hier wel een voorwerpszin betreft, maar niet een lijdendvoorwerpszin met voorlopig lijdend voorwerp *het*. Want er is natuurlijk niemand die *als* in *Ik zal kijken als zij er is* gebruikt met de intentie om een bijwoordelijke bijzin in te leiden.

Nou krijg ik altijd een beetje een ongemakkelijk gevoel als er in een taaladvies woorden staan als *soms* of *sommige*. Want het gebruik van *als* bij lijdendvoorwerpszinnen is dus alleen in *sommige gevallen* mogelijk. Maar welke gevallen zijn dat dan? Zijn dat alle gevallen met voorlopig lijdend voorwerp? Lijkt me niet. *Ik hoop het wel, dat ik er morgen bij kan zijn* is prima, maar met *als* klinkt het nergens naar: *\*Ik hoop het wel, als ik er morgen bij kan zijn*. Dus dat advies laat nogal wat vragen openstaan.

Stel dat ik met een onduidelijk geval dit taaladvies raadpleeg. Stel, ik heb de zin *Ik zou wel willen weten als je toch nog mocht besluiten om te komen*. Is die correct? Hij lijkt een beetje op die zin die in het advies afgekeurd wordt, maar als ik *als* door *of* vervang staat er niet wat ik bedoel. Wat ik bedoel is dat ik graag van jouw besluit in kennis word gesteld, op het moment dat het zich eventueel voordoet. Met *Ik zou wel willen weten of je toch nog mocht besluiten om te komen* vraag ik op dit moment of dat besluit er komt. Dat is iets totaal anders.

Ik kan in die zin wel een voorlopig lijdend voorwerp erbij zetten: *Ik wil het wel weten als je toch nog mocht besluiten om te komen*. Betekent dit nu dat dit één van die *sommige gevallen* is, en dat je dan in *sommige* van die *sommige gevallen* dat voorlopig lijdend voorwerp mag weglaten? Tja, dan zitten we helemaal met een probleem. Want nu kan iedere lijdend voorwerpszin waar eventueel een voorlopig lijdend voorwerp bij kan tot de *sommige gevallen* behoren, en we hebben geen enkel idee hoe we dat moeten bepalen. Dat is dus geen goed advies.

Daar komt bij dat het advies verzuimt te vermelden dat je *als* ook kunt gebruiken bij onderwerpszinnen (*Het is leuk als je komt*), en bij voorzetselvoorwerpszinnen (*Ik stoor mij eraan als je steeds in je neus zit te peuteren*). In sommige gevallen dan, dat spreekt vanzelf.

Maar in welke gevallen is dat dan, dat je bij voorwerps- en onderwerpszinnen *als* kunt gebruiken? Voordat ik daarover ga speculeren, merk ik eerst even de bestaande variatie op. In de oorspronkelijke ergernis op <http://irritaal.web-log.nl> wordt al opgemerkt dat het gebruik van *als* in voorwerpszinnen regionaal en dialectisch niet ongebruikelijk is. Maar je kunt ook opmerken dat in het Engels het gebruik van *if* in zinnen als *I wonder if she'll be there* doodnormaal is, waar de Standaardnederlandse variant *of* voorschrijft. Tussen haakjes: daarmee wil ik natuurlijk niet suggereren dat het hier een anglicisme betreft, want de dialectische oorsprong dateert ongetwijfeld uit de tijd dat dialectsprekers geen Engels spraken. Nee, het gaat mij om de constatering dat *als* bij voorwerpszinnen niet zo vreemd is als het lijkt.

Maar wanneer kun je dan in het Standaardnederlands *als* bij voorwerpszinnen gebruiken? Ik denk dat dat te maken heeft met de *factiviteit* van de voorwerpszin. Het klassieke voorbeeld om het verschil tussen factief en niet-factief te illustreren is de zin *Ik weet dat het regent* tegenover *Ik denk dat het regent*. De eerste zin is factief: je kunt alleen weten dat het regent als het ook inderdaad regent. Filosofisch gezegd: de waarheid van de zin *Ik weet dat het regent* is afhankelijk van de waarheid van de voorwerpszin *het regent*. Bij *ik denk dat het regent* is dat niet zo. In die zin is het onzeker of het regent, en je kunt best denken dat het

regent, ook als het niet regent. Met andere woorden: de waarheid van de zin *Ik denk dat het regent* is onafhankelijk van de vraag of het regent.

Bij een voorwerpszin met *als*, zoals *Ik vind het vervelend als het regent*, is er sprake van onzekerheid, want de waarheid van de zin lijkt onafhankelijk van de vraag of het regent. Maar er zit een addertje onder het gras. Want als je zegt *Ik vind het vervelend als het regent* voorspel je je eigen ergernis op het moment dat het een feit is dat het regent. In een parafrase betekent de zin *Als het regent, vind ik het vervelend dat het regent*. In die parafrase is de tweede bijzin (die met *dat*) wel degelijk factief.

Dat betekent dat er bij voorwerpszinnen met *als* volgens mij sprake moet zijn van een *voorwaardelijke factiviteit*. Je kunt *als* nooit gebruiken bij werkwoorden die altijd non-factief zijn. *\*Ik hoop (het) als het regent* is daarom onmogelijk.

Bij factieve werkwoorden is meestal bijplaatsing van een voorlopig voorwerp noodzakelijk. *\*Ik weet als het regent* kan niet zomaar, maar *Ik wéét het, als het regent*, en zeker in de volgorde *Als het regent, wéét ik het* is een stuk beter. Hoe komt dat? Ik denk omdat het voorlopig (of herhalend) voorwerp een soort *retrospectieve bevestiging* mogelijk maakt. Het verschil tussen *Ik weet dat het regent* en *Ik wéét het, dat het regent* is dat je in het tweede geval de constatering dat het regent bevestigt, niet zozeer de regen zelf.

Daarmee zijn de *sommige gevallen* waarin je *als* bij voorwerpszinnen kunt gebruiken, volgens mij duidelijker gekarakteriseerd. Als je voorwerp iets is waar je achteraf van kunt zeggen wat je met het werkwoord uitdrukt (je wilt het weten, je stoort je eraan, je vindt het leuk), dan kun je dat voorwerp hypothetisch maken met *als* en bij voorkeur het feit apart uitdrukken met *het* (of voornaamwoordelijk bijwoord). Je krijgt dan een betekenis waarbij de bijzin én voorwaardelijk, én factief is.

Het gebruik van *als* bij voorwerpszinnen is dus eigenlijk een efficiënte manier om twee dingen te doen: je speculeert op een gebeurtenis in de toekomst, en je vertelt hoe je daar vervolgens op zult reageren. Ik zou het toejuichen als meer taalgeraars zich dit zouden realiseren.

Peter-Arno Coppen